

МОКРИНСКЕ СТАРИНЕ ИЗ ОТКУПА НАРОДНОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ

Јован Д. Митровић
Народни музеј Србије, Београд

e-mail: j.mitrovic@narodnimuzej.rs	Оригинални научни рад
Примљено: 4. 5. 2022.	УДК: 069.51:73/76(497.11)
Прихваћено: 3. 8. 2022.	069.41:738(497.11)“1933/1935”

Апстракт: У депоу збирке бронзаног доба Народног музеја Србије чува се педесет три музејска предмета из Мокрина, од којих је само неколико до данас објављено. Сврха овог рада има за циљ музеолошку (архивску, стилску, типолошку и хронолошку) обраду налаза од керамике, метала и камена који су у периоду од 1933. до 1935. године доспели у Хисториско-уметнички музеј,¹ односно Музеј кнеза Павла преко откупа, као и делимично осветљавање мало познатих детаља набавке. Покретни археолошки налази о којима ће у раду бити речи кумулативно потичу са ранобронзанодобних налазишта у Мокрину и у посредовању око откупа учествовали су Миодраг Грбић, тадашњи кустос Музеја и његов музејски повереник Јован Ј. Сасер, локални учитељ из Мокрина, који је у међуратном периоду на простору југословенског дела Баната спроводио вишегодишња аматерска археолошка истраживања.

Кључне речи: мокрински културни феномен, рано и средње бронзано доба, међуратни период, историја српске археологије, музејско наслеђе

Као и све земље и Војводина је проживела своје преисториско доба. Давно пре историског времена у њој је становао преисториски човек, чији начин живота и догађаје наука може реконструисати само из остатака материјалне културе.

Историја нема и не пружа писане споменике о расној и етничкој припадности тих људи, о њиховој религији и култу, о друштву и држави, о ратовима и миру, о трговини и путовању. Све што се о томе зна само је општа слика, реконструисана из археолошких предмета, које је преисториски човек израђивао и намењивао појединим манифестацијама свога живота...

Његов говор и мисли, однос према најближима и широј заједници остаће заувек тајна и неће никада употпунити слику знања о животу тих људи.

(Грбић 1939, 47)

¹ Народни музеј Србије од свог оснивања далеке 1844. променио је неколико пута свој назив. У периоду између два светска рата звао се Хисториско-уметнички музеј а од 1935. године Музеј кнеза Павла. Даље у тексту користићемо назив који се данас користи.

Свесни ових Грбићевих речи да никада нећемо употпунити слику знања о животу праисторијских људи у данашњој Војводини одлучили смо се да, ако ништа друго, употпунимо каталожке јединице Збирке бронзаног доба, публикујући на једном месту целокупну *колекцију мокринских старина*.

У периоду између два светска рата Народни музеј Србије *Преисторијску и Античку збирку* обогаћивао је захваљујући многим археолошким истраживањима али и бројним поклонима и откупима. У значајне аквизиције из тридесетих година 20. века за *Преисторијску збирку* свакако се сврставају бронзанодобни археолошки предмети који потичу из атара места Мокрин (Нинковић 2009, 130). Ово место налази се у северном делу српског Баната, односно у најнижем делу Панонског басена (<100 м испод нивоа мора), 12 км северозападно од Кикинде. Први налази са археолошког налазишта у Мокрину потичу из периода 1880–1885, када је локални инжењер Виктор Маргита током прокопавања канала Ђукошин открио одређени број праисторијских предмета. Предмети који су откопани приликом ових радова предати су Ђули Кишлеги Нађу,² археологу аматеру (Girić 1971, 29–30; Стефановић и Димитријевић 2007, 417–418). Срећко Милекер³ је у раду из 1940. писао да на подручју атара села Мокрин постоје четири налазишта из раног бронзаног доба: Перјаница, Песак / Хегедишев виноград, Сентош – Попин паор и Јарош (Milleker 1940, 7–8). Од тог времена, како вели познати истраживач мокринске некрополе Миолорад Гирић, на том пространом подручју сваке године проналажени су нови налази из различитих епоха људске прошлости. У археолошкој литератури Мокрин је пре свега означен као једна од највећих познатих некропола раног бронзаног доба у југоисточној Европи. На површини од 10.080 м² откривено је 312 гробова, у највећем броју скелетно сахрањених, у згрченом положају тела. Како су облик некрополе и начини сахрањивања са свим њиховим посебностима методолошки најпотпуније испитани на налазишту Селиште – Лалина хумка у Мокрину а због оскудности (аматерских) података са старијих истраживања, истраживачи у другој

² Ђула Кишлеги Нађ (мађ. Gyula Kisléghi Nagy) рођен је у Укуовару 1861. и био је правник по струци. У аустроугарској науци оставио је више трага као археолог аматер. Живео је у месту Чанад (рум. Сенад) поред реке Мориш у близини данашње тремеђе Румуније, Мађарске и Србије. У том месту је и сахрањен 1918. Имао је вредну и богату колекцију археолошких налаза сакупљених приликом ископавања која је сам организовао. Вредно је споменути да се о овом човеку доскора веома мало знало. Захваљујући колегама из темишварског Музеја Баната који су пронашли и објавили 2010. његов археолошки дневник, данас много боље знамо како су текли његови археолошки кораци (*Kisleghi Nagy Gyula: Archaeológiai napló*. Szeged-Temesvár 2010).

³ Срећко Милекер се потписивао као Felix, Bódog или Срећко у зависности којим се језиком обраћао (Medaković 2008).

половини 20. века су се држали података са овог налазишта (Girić 1971, 30, Brukner et al. 1974, 198–200; Garašanin 1983, 476–483; Milašinović 2005).

Altertumsforscher⁴ Johan L. Sasser

Почетком 20. века, а поготово у периоду између два светска рата у Краљевини СХС/ Југославији аматерском археологијом бавили су се многи знани и незнани ентузијасте. Човек који је посебно интересантан за наш рад радио је као учитељ, односно заменик директора основне школе у Мокрину и звао се Јован Л. Сасер (нем. Johan L. Sasser) (сл. 1). Он је био музејски *повереник* Миодрага Грбића,⁵ кустоса Народног музеја Србије.

Као што смо већ навели, из података које нам је у *Старинару* оставио Милекер далеке 1940, можемо реконструисати када је Сасер започео своје прве, аматерске кораке у свету археологије. Претпоставка је да су налазишта Перјаница, Песак / Хегедишев виноград, Сентош – Попин паор и Јарош била позната Сасеру још од 1918. Тамо је он спроводио своја прва истраживања, са прекидима све до 1934. (Milleker 1940, 7–8). Почетком тридесетих година започиње сарадња Сасера и Грбића пошто је Грбић 1931. године истраживао неолитску некрополу у Ботошу код Великог Бечкерека (дан. Зрењанина). Нажалост, не постоје подаци да ли је и пре 1931. било конкретне сарадње између споменуте двојице. Грбић је почетком лета 1934. уз подршку Музејског друштва у Нишу и екипе сарадника међу којима је био и Сасер истраживао Велику Хумску Чуку код Ниша (Bandović 2019, 84, 122). Након истраживања Велике Хумске Чуке, Сасер је наставио у августу 1934. аматерска истраживања у атару Мокрина, али са постављеним археолошким сондама.⁶ Поред Мокрина, Сасер је вршио аматерска археолошка истраживања и на налазиштима у Црној Бари (1932–1933) као и у Новој Кањижи (1932–1933) (Milleker 1937, 66). До 1937. године Сасер је, *радећи по упутствима* Грбића, у својој кући *уредио врло богату и разноврсну археолошку збирку* (Bandović 2019, 84, 122).

Уколико бисмо хтели да покушамо да дамо опис човека какав је био Јован Сасер, и да разумемо време када је делао, морали бисмо се послужити изразито темељном докторском дисертацијом Александра Бандовића, под

⁴ *Истраживач старина*, преведено с немачког језика.

⁵ За потребе писања овог рада нисмо улазили у већ добро истражене и публиковане биографске и научне податке о Миодрагу Грбићу (вид. посебно Гачић 2005, Bandović 2019).

⁶ Археолошке сонде I и II постављене су на њивама Јаше Дилбера, Стеве Степанова и Луке Пејакова. Подаци су преузети са теренских цедуља које се чувају са осталим студијским материјалом из Мокрина, у збирци бронзаног доба.

Сл. 1. Школски колектив, Мокрин 1935. година.

Јован Ј. Сасер, први здесна (седи на дасци)

(Извор фотографије и потписа: Скенирана архива Народног музеја, Кикинда.
Оригинална фотографија власништво Драгољуба Бадрљице;
Архив Народног музеја Србије)

Fig. 1. School staff, Mokrin, 1935.

Johan L. Sasser, first from the right (sitting on a plank)

(Source for the photo and the signature: Scanned archive of the National Museum,
Kikinda. The original photo is the property of Dragoljub Badrljica;
Archive of the National Museum of Serbia)

називом *Миодраг Грбић и настанак културно–историјске археологије у Србији*, из 2019. године. Поред многих знаних али и много више незнаних *путања и странпутица* развоја културно–историјске археологије у Краљевини СХС/ Југославији, Бандовић се у појединим поглављима веома темељно бавио музејским *повереницима* Миодрага Грбића. Из архивске грађе коју је Бандовић прикупио о мокринском учитељу, може се закључити да је Сасер био *антиквар аматер* и *ентузијаста*, коме је профит био битан као и мно-

гим другима у то време. Сви они су доживљавали археолошка истраживања као прилику да прибаве културна добра која би потом продали музејима и уновчили свој труд. Ваљало би напоменути да у тадашњој Краљевини Југославији није постојао „Закон о заштити старина” па је то остављало широк простор за различите активности локалних антиквара и њихове подухвате. Не би било коректно не казати да су захваљујући Сасеру многи археолошки предмети сачувани и данас се налазе у музејима у Београду, Зрењанину и Сегедину. Бандовић правилно напомиње да се заједно са разменом археолошке баштине догађала и размена различитих идеја. На пример, Сасер је Грбићу слао исцрпне извештаје о својим *ископавањима* локалитета Кремењак код Чоке а из документарне и архивске грађе може се сазнати да су заједно планирали и ископавања код Мокрина. Грбић је позајмљивао Сасеру *нову стручну литературу*,⁷ а Сасер је у сваком писму усхићено и детаљно писао шта је све ископавао: *можете мислити каква је била радост када сам нашао на једну људску лобању, а и изненађење, када ни једна кост сем лубање без дољне вилице није нађена у раки*.⁸ О његовом *ентузијазму* говори и реченица у наставку: *Ја сам мобилисао скоро цело учитељство да ми нађу места преисториског насеља*.⁹ Сасер није имао никаква предубеђења о томе шта заправо ископава, но с временом се извештио: *Ја сам нашао... један запушач (као у Плочнику бр. 14)*¹⁰ или *нашао сам... чекић који Хернес описује као северног тина*.¹¹ Лист подунавских Шваба *Deutsches Volksblatt* дивио се Сасеру, као учитељу и *антиквару*, и његовим *открићима* из *земуница* крај Мокрина (Bandović 2019, 51; 83–84; лист *Deutsches Volksblatt* 22. 1. 1932; лист Правда 4. 3. 1937).

Захваљујући овим *открићима* у Мокрину, Народни музеј Србије је у периоду од 1933. до 1935. откупио од Сасера ову кумулативну *збирку преисториске грнчарије и оруђа* (32 предмета) и 21 предмет од извесног

⁷ Писмо Јована Сасера, 12. 10. 1932, Архив САНУ у Сремским Карловцима, Фонд Миодраг Грбић.

⁸ Овде се вероватно мисли на ранобронзанодобни гроб згрченца који је 1931. Сасер открио на имању Танглија у близини налазишта Песак / Хегедишев виноград (Girić 1971, 30). Претпоставља се да је и Ј. Сасера, као и друге своје поверенике, М. Грбић саветовао како се воде археолошка истраживања и пише теренски дневник.

⁹ Писмо Јована Сасера, 7. и 9. 9. 1932, Архив САНУ у Сремским Карловцима, Фонд Миодраг Грбић.

¹⁰ Писмо Јована Сасера, 30. 5. 1932, Архив САНУ у Сремским Карловцима, Фонд Миодраг Грбић.

¹¹ Писмо Јована Сасера, 28. 4. 1934, Архив САНУ у Сремским Карловцима, Фонд Миодраг Грбић

препродавца-антиквара из Београда Павла Кавчића.¹² Тадашњи директор Народног музеја Милан Кашанин (1895–1981) понуђену збирку прихвата и Музеј је откупљује за суму од 4.000 динара, која је исплаћена Сасеру у београдској Главној државној благајни 21. јуна 1935.¹³

Збирка преисториске грнчарије и оруђа

Грнчарија показује сиромаштво у формама и декору. Највише има лончића сличних тиквици,¹⁴ са два висока уха и са широко разгнутим ободом.

Има и плитких здела са жљебљеним вратом, на коме се налазе по четири уишице. Ређе се нађе велика трбушаста амфора слична лончићима али без уишица.

Орнаментна на овим посудама скоро нема, а ако се нађе, то је једноставно удубљена црта или неколико њих упоредно.

(Грбић 1939, 56)

Ове реченице представљају неке од првих публикованих описа археолошких налаза на тадашњем српскохрватском језику, а тичу се откупљених старина из Мокрина. На тај начин М. Грбић је увео у југословенску археологију термин мокринска култура. Овај културни комплекс (феномен) обележава рано и почетак средњег бронзаног доба на тлу северне Србије, између река Тисе, Златице и Мориша те према новијим апсолутним датумима – распон употребе мокринске некрополе указује на период између *сca* 2100. и 1850. године пре н. е. (Milašinović 2005). Мање-више аматерска истраживања у Мокрину спровођена су до Другог светског рата, а након рата почињу систематска истраживања која су трајала неколико година. Захваљујући континуитету радова и упорности истраживача, налазиште у Мокрину, као што смо већ споменули, данас представља јединствену некрополу мокринског (моришког, перјамошког) културног комплекса, са највећим бројем откривених гробова и са најпотпунијим научним подацима. Системска ископавања већих размера обављана су у периоду од 1958. са прекидима све до 1969. под руководством Милорада Гирића из кикиндског Народног музеја и америчког Смитсоњијан института. Најзначајније испитано налазиште ове археолошке

¹² Нажалост о откупу/ поклону П. Кавчића нема ближих података у архиви Народног музеја Србије осим да археолошки налази потичу са локалитета Сентош – Попин паор и Хегедишев виноград. П. Кавчић је познат у Народном музеју Србије и по још једној понуди за откуп. Наиме, Музеј је 1933–34. године од Кавчића откупио и чувену бронзаноdobну оставу из Труневца код Деспотовца.

¹³ Признаница о исплаћеној суми за откуп старина из Мокрина, на име Јована Сасера, 05. 07. 1935/ 352, Архив Народног музеја Србије, Општа архива, Кбр. 35.

¹⁴ Израз тиквасти (нем. Kürbisgefäße) у опису праисторијских пехара потекао је из немачке археологије.

групе јесте локалитет Селиште – Лалина хумка у атару Мокрина, према којој је и извршена периодизација мокринске културе код нас. Важно је напоменути и да су током последње две деценије 20. века спроведена такође обимна археолошка истраживања ранобронзанодобне некрополе код Остојићева, на локалитету Стари виногради, 20 км западно од Мокрина. Овде је у периоду од 1981. до 1991. истражено 285 гробова мокринске културе и они су значајни за истраживаче јер су пружили налазе који се хронолошки везују за касну фазу овог културног феномена (*cca* 1600. године п. н. е) (Girić 1971; Brukner et al. 1974, 196; Garašanin 1983, 476; O’Shea 1996; Porčić and Stefanović 2009; O’Shea et al. 2019; Žegarac et al. 2021).

Београдска *збирка преисториске грнчарије и оруђа* из Мокрина у целини се састоји од 44 налаза од керамике, 1 налаза од бакра и 8 налаза од камена. Као што смо то већ раније напоменули, морамо подвући да налази нису везани за једно одређено ископавање неког налазишта или да потичу само из насеобинских целина, већ је вероватно и да потичу из фунерарног контекста.

Код обраде покретног материјала, као и због бројности, највише ћемо се задржати на налазима од керамике. По правилу, ради се о финијој керамици, ређе грубљој и прилично оскудној у облицима. У својој фактури она је претежно финија са сивоцрном до црне, ређе жутомрком глатком превлаком, али постоје и грубљи, махом сиви судови без превлаке. Генерално посматрано, керамика мокринског културног комплекса у целини одговара одликама грнчарије подунавско-балканског комплекса раног бронзаног доба (Гарашанин 1973, 244; Garašanin 1983, 479–480). Захваљујући драгоцену монографији М. Гирића из 1971, данас можемо са приличном сигурношћу потврдити да се откупљени налази из београдске *збирке*, који немају стратиграфске податке, културно и хронолошки уклапају са археолошким налазима из мокринске некрополе. Покретни налази од керамике заступљени су са неколико основних типова посуда и њиховим варијантама које се јављају и као инвентар у гробовима. У питању је доста добро печена керамика, дебелих зидова, мркосиве боје, често са углачаном површином, без орнаменталног стила (Girić 1971, 204–205). Најчешћи керамички облик из београдске *збирке* представљају *тиквасти* пехари, односно благобиконични пехари са коничним (дугачким или кратким) вратом, с једном или две тракасте дршке. С друге стране, о двоухим пехарима на централном Балкану у раном бронзаном добу не можемо говорити а да се не користимо подацима које су прикупили и научно обрадили Александар Булатовић и Јовица Станковски (Булатовић и Станковски 2012). Ови пехари чине једну од главних карактеристика млађег хоризонта раног бронзаног доба и, генерално посматрано, њихово порекло није потпуно разјашњено. Територија на којој су евидентирани веома је про-

страна: од Дњестра и Јужног Буга до обала Јадранског и Егејског мора. Иако се јављају у неколико различитих варијанти, сви су у суштини истог типа (тиквичасте / крушколике), здепасте или виткије форме са две дршке, које су у равни са ободом или га незнатно прелазе. Свакако су најраспрострањенији на територији централног Балкана (Бубањ–Хум III културни комплекс), али су неке варијанте, као што можемо видети у овом раду, веома заступљене у Поморишју (мокрински културни комплекс) и у доњем Повардарју, као и у долини Црне реке и регији између језера Вегоритис и Преспанског језера (Арменохори културни комплекс). Услед недостатка апсолутних датума, још се не може утврдити у којој су се регији ови пехари најраније појавили, али је извесно да су постали омиљена керамичка форма у рано бронзано доба на целокупној територији Балкана (Булатовић и Станковски 2012, 323–327). Поред пехара у београдској *збирци* имамо и (благо) профилисане биконичне зделе са равним дном и са две или четири хоризонталне тракасте дршке; амфороидне посуде; плочасте, лоптасте, односно биконичне пршљенке за вретено као и један примерак коничног поклопца без припадајуће посуде за вешање (нем. Hängegefesse). Орнаментика је веома оскудна и састоји се понекад од хоризонталног пластичног жлеба или ребра на рамену, или снопова урезаних линија које могу пратити убоди. Већина пехара припада фази II, тзв. развијени мокрински (перјамошки) тип, према подели Н. Тасића,¹⁵ која има и релативно хронолошки значај, јер је могуће пратити развој форми са лоптастим доњим делом, преко нешто развијенијих пехара са две дршке и благобиконичне, S профилације, до *барокних* пехара са издуженим вратом и дршкама које понекад имају *ansa lunata* облик. За предмете под кат. бројем 23. и 27. можемо изнети запажање да припадају фази III, односно најмлађем периоду некрополе, чије аналогije можемо тражити у фази протоватинске керамографије; док за предмете под кат. бројем 32. и 33. можемо аналогije тражити у керамографији Нађирев, односно Хатван културног комплекса Карпатске котлине раног бронзаног доба (Girić 1971, 205–208; Tasić 1972, 26–28; Brukner et al. 1974, 199–200; Popa, Totoianu 2010).

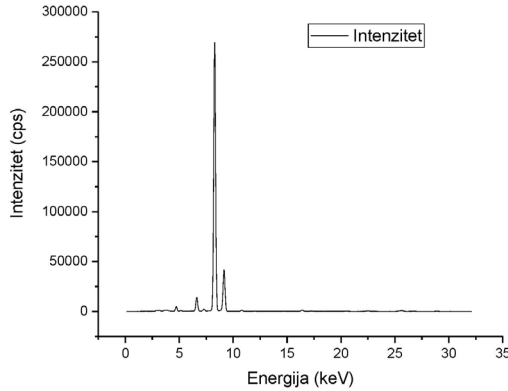
О једином примерку бакарног¹⁶ бодежа, из београдске *збирке*, можемо рећи да припада карактеристичној форми ранобронзаноdobног оружја

¹⁵ Фаза II некрополе у Мокрину могла би да се означи као период процвата мокринске културе. То су најбогатији гробови, стилски и по садржају врло уједначени а у односу на суседне културне комплексе, то је фаза потпуног осамостаљења (Tasić 1972, 28).

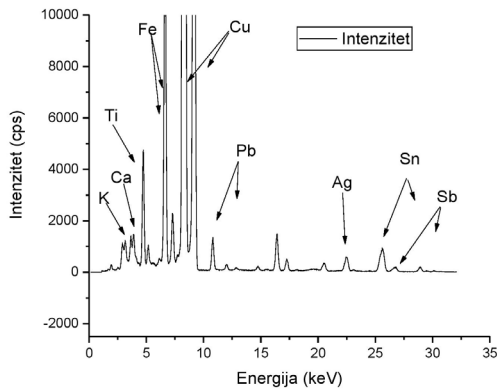
¹⁶ Анализе су урађене недеструктивном техником енергетски дисперзивна рендгенска флуоресцентна спектроскопија помоћу инструмента који се састоји од X_{ray} mini tube АМРТЕК од 50 kV, X-гау детектора SSD-123 АМРТЕК и ласерског показивача места снимања дијаметра 2 мм. Услови снимања били су напон 40 keV, јачина струје 10 μА и време мерења 100 s. Површина која је мерена претходно је очишћена од корозије мада је у самом металу она приметна у облику интеркристалне корозије.

1)

2)

Сл. 2. Приказ спектра хемијских елемената након урађене EDXRF анализе бодежа. На слици спектра 1) уочава се доминација бабра док се на слици увећаног спектра под 2) уочавају елементи који чине примесе: олово, сребро, калај и антимоно. За гвожђе се може претпоставити да потиче од интеркристалне корозије као и елементи калијум, калцијум и титанијум, који су такође детектовани.

Fig. 2. Depiction of the spectre of chemical elements after an EDXRF analysis of the dagger was performed. On the image 1) of the spectre, the domination of copper can be noted, while on the image of the enhanced spectre 2) we can note elements comprised in the admixture: lead, silver, tin and antimony. When it comes to iron, it can be assumed that it originates from intercrystalline corrosion, same as the elements potassium, calcium and titanium, which were also detected.

заступљеној у неколико варијанти (сл. 2). Постоје троугаони примерци са издуженијом или краћом оштрицом, са две, три или више нити за причвршћивање на дршку органског порекла. Наш кратки¹⁷ троугаони бодеж са три нитне типолошки се, по свему судећи, уклапа у фазу II некрополе, односно у тип I, који одговара бодежу из гроба I68 некрополе, иако то поређење, ако се узме у обзир стање очуваности оба споменута бодежа, има само опште оквира (Girić 1971, 212; Jovanović 1972, 33, 41; Гарашанин, 1972, 48–49; Garašanin 1983, 480; Богдановић 1996, 78–90).

За налазе од камена можемо констатовати да су сви обрађени пригачавањем стена. Петрографске анализе нису урађене, али се може приметити да потичу од различитих типова сировина без прецизних одређивања. Сви сачувани примерци са лепезастом оштрицом као и они са профилисаним теменом артефакта најчешће припадају типу бојних секира. На основу хетерогености ове збирке нагласићемо да је видљива присутност и алата и оружја, што је иначе и својствено за перфорирана оруђа (Богосављевић 1987, 9–26; Edmonds, 1995; Антоновић и Ђорђевић 2011, 47–69).

Пехари (Т. I, II, III, IV)

1. Пехар *тиквичасте*,¹⁸ односно благобиконичне, S профилације. Округли, разгнута обод, висок конични врат и две тракасте дршке које спајају обод и раме су реконструисани. На трбуху орнамент у виду хоризонталног жлеба. Фине фактуре, тамносиве боје. Инв. бр. 4504.

Дим. очувана H – 5,5 цм, Rd – 2 цм.

Непубликован

2. Пехар благобиконичне, S профилације. Округли, разгнута обод, висок конични врат и две тракасте дршке спајају обод и раме. На трбуху орнамент у виду хоризонталног жлеба. Фине фактуре, глчан, тамносиве боје. Инв. бр. 4498.

Дим. H – 9 цм, Ro – 7,5 цм.

Непубликован

3. Пехар благобиконичне, S профилације. Округли, разгнута обод, висок конични врат, две тракасте (једна реконструисана) дршке спајају обод и раме. На трбуху орнамент у виду симетрично постављене две, односно три паралелно вертикалне урезане линије и брадавичасте апликације. Фине фактуре, глчан, мркосиве боје. Инв. бр. 4494.

¹⁷ Однос ширине закивне плочице и дужине сечива је највише 1:2.

¹⁸ Даље у тексту користићемо савременији термин за описивање.

Дим. Н – 15 цм, Ro – 10 цм, Rd – 6 цм.

Непубликован

4. Пехар благобиконичне, S профилације са прстенастим дном. Округли, разгрнути обод, висок конични врат и две тракасте дршке које спајају обод и врат су реконструисани. На трбуху орнамент у виду рељефно изведене гирланде, чији се лукови спајају на средини трбуха. Фине фактуре, глачан, мркосиве боје. Инв. бр. 4492.

Дим. очувана Н – 13,5 цм, Rd – 4,5 цм.

Непубликован

5. Пехар благобиконичне профилације. Округли, разгрнути обод, висок врат и једна тракаста дршка која спаја обод и раме су реконструисани. Неорнаментисан. Фине фактуре, глачан, сиве боје. Инв. бр. 4490.

Дим. очувана Н – 9 цм, Rd – 2,5 цм.

Непубликован

6. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, високог коничног врата са две тракасте (једна реконструисана) дршке које спајају обод и врат. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб и две симетрично постављене брадавичасте апликације. Фине фактуре, глачан, мркосиве боје. Инв. бр. 4489.

Дим. Н – 15 цм, Ro – 11,5 цм, Rd – 6,5 цм.

Непубликован

7. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, високог и широког, коничног врата са две тракасте дршке које спајају реконструисани обод и врат. На трбуху орнамент у виду метопских поља, изведених двоструким жлебљењем. Фине фактуре, глачан, мркосиве боје. Инв. бр. 4488.

Дим. Н – 18 цм, Ro – 12,5 цм, Rd – 6 цм.

Литература: Гарашанин, Д. 1972, *Бронзано доба Србије*, 49, Сл. 17/1, Београд: Народни музеј у Београду.

8. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, високог коничног врата са две тракасте (једна реконструисана) дршке које спајају обод и врат. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб. Фине фактуре, глачан, мркосиве боје. Инв. бр. 4487.

Дим. Н – 17 цм, Ro – 11,5 цм, Rd – 6 цм.

Непубликован

9. Пехар/ крчаг благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, високог коничног врата са реконструисаном тракастом дршком која спаја

обод и раме. Неорнаментисан. Фине фактуре, глачан, мркосиве боје. Инв. бр. 4514.

Дим. Н – 10 цм, Ro – 6,5 цм, Rd – 1,5 цм.

Непубликован

10. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгнутаг обода, високог, широког коничног врата са две тракасте (једна реконструисана) дршке које спајају обод и раме. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб. Фине фактуре, глачан, жутомрке боје. Инв. бр. 4486.

Дим. Н – 14,5 цм, Ro – 12 цм, Rd – 6 цм.

Непубликован

11. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгнутаг обода, високог коничног врата са две тракасте (једна реконструисана) дршке које спајају обод и врат. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб. Фине фактуре, глачан, тамносиве боје. Инв. бр. 4515.

Дим. Н – 9,5 цм, Ro – 6,5 цм, Rd – 2 цм.

Непубликован

12. Пехар/крчаг благобиконичне, S профилације. Округлог разгнутаг обода, високог коничног врата са тракастом дршком која спаја обод и раме. Неорнаментисан. Фине фактуре, глачан, мркожуте боје. Инв. бр. 4516.

Дим. Н – 9 цм, Ro – 5 цм, Rd – 1 цм.

Непубликован

13. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгнутаг обода, високог коничног врата са две тракасте дршке које спајају обод и врат. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб. На трбуху орнамент у виду четири симетрично постављена вертикална ребра. Фине фактуре, глачан, сивоцрне боје. Инв. бр. 4518.

Дим. Н – 9,5 цм, Ro – 5,5 цм, Rd – 1,5 цм.

Литература: Грбић, М. 1939, *Војводина* I, Т. III/3, Нови Сад: Историско друштво у Новом Саду.

14. Минијатурни пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгнутаг обода, кратког врата са две (једна реконструисана) тракасте дршке које спајају обод и раме. Неорнаментисан. Фине фактуре, сиве боје. Инв. бр. 4497.

Дим. Н – 6 цм, Ro – 4 цм, Rd – 1 цм.

Непубликован

15. Минијатурни пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгнутаг обода, кратког цилиндричног врата са две тракасте дршке које спајају

обод и раме. Неорнаментисан. Фине фактуре, сиве боје. Инв. бр. 4505.

Дим. Н – 7 цм, Ro – 4,5 цм, Rd – 1,5 цм.

Непубликован

16. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, кратког коничног врата са две тракасте дршке које спајају обод и раме. Неорнаментисан. Фине фактуре, сивомрке боје. Инв. бр. 2936.

Дим. Н – 9,2 цм, Ro – 5,5 цм, Rd – 1,5 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналазача, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликован

17. Пехар благобиконичне, S профилације. Обод, део врата и дршке недостају. Ивице дна орнаментисане низом убода. Фине фактуре, сивомрке боје. Инв. бр. 2929.

Дим. очувана Н – 6 цм, Rd – 1,3 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналазача, предмет је пронађен на локалитету Хегедишев виноград.

Непубликован

18. Пехар благобиконичне, S профилације. Обод, део врата и дршке недостају. На трбуху орнамент у виду метопских поља, изведених двоструким жлебљењем. Фине фактуре, сивомрке боје. Инв. бр. 2928.

Дим. очувана Н – 5,5 цм, Rd – 2,5 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналазача, предмет је пронађен на локалитету Хегедишев виноград.

Непубликован

19. Пехар благобиконичне, S профилације. Обод, део врата и дршке недостају, видљиви само корени дршки. На трбуху орнамент у виду метопских поља, изведених двоструким жлебљењем. Са унутрашње стране низ убода прати линију уреза. Фине фактуре, мрке боје. Инв. бр. 2939.

Дим. очувана Н – 7,5 цм, Rd – 1 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године без тачног навода о месту проналаска.

Непубликован

20. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, високог коничног врата са две тракасте дршке које спајају обод и врат. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб. Фине фактуре, глчан, жутомрке боје. Инв. бр. 2938.

Дим. Н – 10 цм, Ro – 5,5 цм, Rd – 1,5 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету Перјаница.

Непубликован

21. Пехар благобиконичне профилације. Обод, део врата и дршке недостају.
На трбуху очуван корен дршки. На прелазу из врата у горњи конус трбуха
видљив хоризонтални жлеб. Фине фактуре, глачан, мркожуте боје. Инв. бр.
2937.

Дим. очувана Н – 7 цм, Rd – 2 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликован

22. Пехар благобиконичне, S профилације. Обод, део врата и дршке недо-
стају. На врату очуван корен дршки. На прелазу из врата у горњи конус тр-
буха видљив хоризонтални орнамент, ребро са низом утиснутих тачкица,
на четири симетрична места се из тачкица издвајају три кратке, паралелне
урезане цртице. Фине фактуре, глачан, црне боје. Инв. бр. 2941.

Дим. очувана Н – 6 цм, Rd – 2 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликован

23. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, ви-
соког коничног врата са две тракасте дршке (једна реконструисана, друга не-
достаје) које спајају обод и раме. На прелазу из врата у горњи конус трбуха
видљив хоризонтални жлеб. Фине фактуре, сивоцрне боје. Инв. бр. 13069.

Дим. Н – 9,5 цм, Ro – 7 цм, Rd – 4 цм.

Непубликован

24. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог разгрнутог обода, ви-
соког коничног врата са две минијатурне ваљкасте, коленасте дршке на дну
врата. Ниско прстенасто дно. На прелазу из врата у горњи конус видљив пли-
так, хоризонтални жлеб. Фине фактуре, глачан, мркоцрне боје. Инв. бр. 4495.
Дим. Н – 15,5 цм, Ro – 8 цм, Rd – 5 цм.

Литература: Грбић, М. 1939, *Војводина* I, Т. III/2, Нови Сад: Историско дру-
штво у Новом Саду; Гарашанин, Д. 1972, *Бронзано доба Србије*, 49, Сл.
17/2, Београд: Народни музеј у Београду; Гарашанин, М. 1973, *Праисторија*
Србије I, 244–246, Т. 42/2, Београд: Српска књижевна задруга.

25. Фрагмент високог, коничног врата пехара *мокринског типа*. Обод је
округао и израђен у облику благобиконичне зделе са четири минијатурне

тракасте дршке. Пехар је био већих димензија. Фине фактуре, глачан, мркоцрне боје. Инв. бр. 4500.

Дим. очувана Н – 10,5 цм, R_o – 12,5 цм.

Литература: Гарашанин, Д. 1972, *Бронзано доба Србије*, 49, Сл. 17/4, Београд: Народни музеј у Београду.

26. Пехар благобиконичне, S профилације, делимично реконструисан. Округлог разгрнутог обода, високог коничног врата са једном очуваном минијатурном коленастом дршком на дну врата. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб. На трбуху видљив орнамент у виду три (сачувана) правоугаона поља испуњена убодима. Фине фактуре, глачан, мркоцрне боје. Инв. бр. 2940.

Дим. Н – 14,5 цм, R_o – 8,5 цм, R_d – 5 цм.

Непубликован

27. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог и благо разгрнутог обода (део реконструисан), кратког коничног врата. Две тракасте дршке спајају обод и врат. Неорнаментисан. Фине фактуре, мрке боје. Инв. бр. 13068.

Дим. Н – 9 цм, R_o – 8 цм, R_d – 4,5 цм.

Непубликован

28. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог и разгрнутог обода, кратког врата. Две тракасте дршке спајају обод и раме. На прелазу из врата у раме видљиво хоризонтално ребро украшено зарезима изведеним ноктом и са две симетрично постављене брадавичасте апликације. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4503.

Дим. Н – 7,5 цм, R_o – 9,5 цм, R_d – 6 цм.

Литература: Гарашанин, Д. 1972, *Бронзано доба Србије*, 49, Сл. 17/3, Београд: Народни музеј у Београду.

29. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог и разгрнутог обода, кратког коничног врата. Две тракасте дршке спајају обод и врат, деломично реконструисан. Неорнаментисан. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4499.

Дим. Н – 8 цм, R_o – 9,5 цм, R_d – 5 цм.

Непубликован

30. Пехар благобиконичне, S профилације. Округлог и разгрнутог обода (део реконструисан), цилиндричног врата. Једна тракаста дршка спаја обод и раме. На прелазу из врата у горњи конус видљив плитак, хоризонтални жлеб. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4519.

Дим. Н – 6,5 цм, R_o – 7 цм, R_d – 4,7 цм.

Непубликован

31. Пехар оштре благобиконичне, S профилације. Косо засеченог, разгрнутог обода и кратког цилиндричног врата. Једна тракаста дршка спаја обод и трбух. Фине фактуре, глачана, мркоцрне боје. Инв. бр. 4491.

Дим. Н – 6,5 цм, R_o – 6,5 цм.

Литература: Грбић, М. 1939, *Војводина I*, Т. III/4, Нови Сад: Историско друштво у Новом Саду.

32. Пехар оштре благобиконичне, S профилације. Округлог и широко разгнутог обода, кратког цилиндричног врата. На наглашеном прелазу из врата у раме видљиве четири симетрично постављене рожасте апликације. На прелазу из врата у раме видљив хоризонтални низ зареза изведених алатком. Из низа се, од корена сваке рожасте апликације, спушта према дну по три урезане вертикалне линије, праћене редом зареза са сваке стране. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4496.

Дим. Н – 6 цм, R_o – 6,5 цм, R_d – 2 цм.

Непубликован

Амфороидне посуде (Т. IV)

33. Реконструисана амфороидна посуда благобиконичне, S профилације са левкасто извученим ободом. Две тракасте дршке спајају обод и врат. На рамену утиснут хоризонтални плитки жлеб, док је на прелазу из горњег у доњи конус видљиво хоризонтално ребро украшено зарезима изведеним ноктом. Површина од ребра до издвојеног дна украшена је метличастим орнаментом. Дно по средини перфорирано. Фине фактуре, глачан, мркоцрвене и црне боје. Инв. бр. 13066.

Дим. Н – 42 цм, R_o – 23 цм, R_d – 12 цм.

Непубликована

34. Делимично реконструисана амфороидна посуда благобиконичне, S профилације са левкасто извученим ободом, високог врата. На рамену утиснут хоризонтални плитки жлеб, на коме се налазе сачуване две симетрично постављене минијатурне брадавичасте апликације. Фине фактуре, глачана површина горњег конуса и врата док је доњи конус грубе површине, сивомрке боје. Инв. бр. 4493.

Дим. Н – 37 цм, R_o – 17,5 цм, R_d – 10 цм.

Непубликована

Зделе (Т. IV)

35. Здела биконичне профилације, врат зделе лучно извијен и благо се сужава према разгнутом ободу. Четири тракасте дршке симетрично распоређе-

не спајају обод и раме. Неорнаментисана. Фине фактуре, глачана, мркосиве боје. Инв. бр. 4501.

Дим. Н – 7 цм, Ro – 19 цм, Rd – 5 цм.

Литература: Грбић, М. 1939, *Војводина* I, Т. III/1, Нови Сад: Историско друштво у Новом Саду.

36. Здела биконичне S профилације, врат зделе лучно извијен, благо се сужава према разгнutom ободу. Једна сачувана тракаста дршка спаја обод и раме. Две трећине реконструисано. Неорнаментисана. Фине фактуре, глачана, сивомрке боје. Инв. бр. 2927.

Дим. Н – 3,5 цм, Ro – 11,5 цм, Rd – 3,5 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналазака, предмет је пронађен на локалитету Перјаница.

Непубликована

37. Здела минијатурне коничне профилације, издвојеног дна. Неорнаментисана. Фине фактуре, сивомрке боје. Инв. бр. 4506.

Дим. Н – 3 цм, Ro – 6 цм, Rd – 4 цм.

Непубликована

Поклопац (Т. IV)

38. Поклопац коничног облика, са фрагментованом правоугаоном дршком на врху конуса. На ободу видљиве две наспрамно постављене перфорације за везивање. Фине фактуре, мркожуте боје. Инв. бр. 2931.

Дим. Н – 3,3 цм, Ro – 7,5 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналазака, предмет је пронађен на локалитету Перјаница.

Непубликован

Пршљенци (Т. IV)

39. Пршљенак округлог облика, профилисаних крајева, делимично перфориран. Фине фактуре, тамносиве боје. Инв. бр. 4507.

Дим. Н – 2,3 цм, R – 2,7 цм.

Непубликован

40. Пршљенак благо биконичног облика, широко перфориран. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4508.

Дим. Н – 2,5 цм, R – 4 цм.

Непубликован

41. Пршљенак плочастог облика, перфориран. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4509.

Дим. Н – 1 цм, R – 3,5 цм.

Непубликован

42. Пршљенак плочастог облика, перфориран. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4510.

Дим. Н – 0,5 цм, R – 4 цм.

Непубликован

43. Пршљенак плочастог облика, перфориран. Фине фактуре, мркосиве боје. Инв. бр. 4511.

Дим. Н – 1 цм, R – 4 цм.

Непубликован

44. Пршљенак биконичног облика, перфориран. Фине фактуре, тамносиво-мрке боје. Инв. бр. 4512.

Дим. Н – 2 цм, R – 3 цм.

Непубликован

Бакарне и камене алатке (Т. V)¹⁹

45. Бакарни троугаони, кратки бодеж, три нитне на лучном делу којим је причвршћиван за (дрвену?) дршку, која недостаје. Инв. бр. 4517.

Дим. L – 8,2 цм, R – 3,8 цм.

Литература: Грбић, М. 1939, *Војводина I*, Т. III/5, Нови Сад: Историско друштво у Новом Саду; Гарашанин, Д. 1954, *Каталог метала I*, Народни музеј – Београд, 58, Т. XXXVII/3; Гарашанин, Д. 1972, *Бронзано доба Србије*, 48–49, Сл. 16, Београд: Народни музеј у Београду.

46. Фрагмент секире делтоидног типа, очуван део тела до перфорације и лепезастог сечива. Видљиви трагови оштећења услед коришћења на сечици док су на телу секире видљива рецентна оштећења, пригачане површине. Тренутна реконструкција урађена произвољно. Инв. бр. 2935.

Дим. L – 8,6 цм, L сечице – 4,6 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналазаца, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликована

47. Фрагмент секире са очуваним сечивом и дела тела до перфорације. Видљива велика оштећења од коришћења у равном делу сечице, видљиве хоризонталне фисуре, пригачане површине. Инв. бр. 2934.

Дим. L – 4,9 цм, L сечице – 3,4 цм.

¹⁹ У студијској збирци налаза који потичу из Мокрина постоји још девет веома фрагментованих секира и тесла од различитих сировина, али због веома лошег степена очуваности нису обухваћени овим радом.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликована

48. Фрагмент профилисаног темена чекића-секире, очуваног дела тела до
перфорације. Теме елипсоидног облика у уздужном пресеку, пригачане по-
вршине. Инв. бр. 2932.

Дим. L – 3,3 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликован

49. Фрагмент дугметасто профилисаног тела чекића-секире, очуваног дела
тела до перфорације, пригачане површине. Инв. бр. 2933.

Дим. L – 5,5 цм, R – 4,8 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Литература: Грбић, М. 1939, *Војводина* I, Т. III/6, Нови Сад: Историско дру-
штво у Новом Саду.

50. Фрагмент леззасто очуване сечице секире, очуваног дела тела до пер-
форације, делимично пригачане површине пошто је у питању пешчар. Без
инвентарног броја.

Дим. L – 6,7 цм, L сечице – 5,3 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликована.

51. Фрагмент уздужно преломљене секире, очуваног дела тела од сечице до
перфорације. Недостаје друга половина артефакта и комплетни део тела ка
вентралној страни алатке, гачане површине. Без инвентарног броја.

Дим. L – 10,2 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликована.

52. Фрагмент секире делтоидног облика, очуваног благо леззастог сечива.
Видљиви трагови оштећења на сечици услед коришћења, пригачане повр-
шине. Без инвентарног броја.

Дим. L – 7,7 цм, L сечице – 4,3 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналаза-
ча, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор.

Непубликована.

53. Фрагмент благо конвексног сечива секире, са очуваним делом тела до
перфорације, пригачане површине. Без инвентарног броја.

Дим. L – 4,2 цм, L сечице – 4,1 цм.

Откуп од П. Кавчића из Београда, 1933. године, према наводима проналазача, предмет је пронађен на локалитету поље Сентош – Попин паор. Непубликована.

Закључак

Основни циљ рада био је да кроз дескриптивну и компаративну стилско-типолошку односно типолошко-хронолошку анализу откупљених предмета из Мокрина формулишемо и означимо заједништво појава и омогућимо њихово групно упоређивање са већ познатим и објављеним покретним налазима са овог значајног бронзано-добног налазишта. Као што у неким језицима постоји неодређени и одређени члан, тако се и у класификацији групе односе на скуп одређених појава означених истом дефиницијом описа. Дефиниција једне групе садржи неопходне и довољне услове за припадност одређене појаве датој групи. Одлука о томе шта је неопходно а шта довољно не проистиче из саме појаве већ зависи од потребе или договора истраживача. Ова одлука се заснива на свеобухватном изучавању ширег контекста коме припада појава која је предмет класификације (Dunnell 1971, 15). Након ових реченица можемо потврдно изрећи да је праисторијска археологија по природи ствари осуђена на то да никада не да дефинитиван одговор на већину питања која су предмет њених истраживања. Нажалост, остаје и отворено питање праксе (како онда тако и сада) откупљивања археолошких предмета без прецизног контекста, као и сама сврсисходност. Својим истраживањима можемо се само све више приближити истини, али увек са могућношћу да ће нас неки нови налаз оповргнути или довести у сумњу постављену хипотезу.

У светлу наведених размишљања, стилска, типолошка и хронолошка анализа археолошких предмета као основни задатак у овом раду поставила је да подацима да трајну свежину, документарност и терминолошку усклађеност. Верујемо да смо то овим радом успели да допринесемо.

Захвалница: *Аутор захваљује на помоћи и сугестијама колегама Александру Бандовићу из Народног музеја Србије, Марију Гаврановићу из Аустријског археолошког института у Бечу, Александру Капурану из Археолошког института у Београду и Душку Шљивару из Народног музеја Србије (у пензији). Искрену захвалност на прихваћеној сарадњи и драгоцену помоћу у обради налаза од камена и физичко-хемијској анализи налаза од бакра дугујем колегама Вери Богосављевић-Петровић, Милицы Марић Стојановић, Милану Чоловићу и Катарини Милосављевић из Народног музеја Србије. Захвалност на изузетним фотографијама и техничкој обради табела дугу-*

јем колегама Вељку Илићу и Слободану Поповићу из Народног музеја Србије. Такође, захваљујем колегама Лидији Милашиновић, директорки Народног музеја у Кикинди, и Владиславу Вујину, историчару из Народног музеја у Кикинди, на драгоцену помоћ и пруженим информацијама о Јовану Л. Сасеру као и о археологу аматеру Були Кишлегију Нађу, овом доскора непознатом пиониру банатске археологије.

ШТАМПА

Правда: У Мокрину је ископан велики број предмета из каменог и бронзаног доба, 4. 3. 1937. стр. 19.

Deutsches Volksblatt: *Fund von vorgeschichtlichen Höhlenwohnungen in Mokrin*, 22. 1. 1932.

БИБЛИОГРАФИЈА

Антоновић, Д. и Ђорђевић, А. 2011. Типологија перфорираног каменог оруђа из Србије. Налази из праисторијске збирке Народног музеја у Београду, *Зборник Народног музеја у Београду XX-1*, 47–69.

Bandović, A. 2019. *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Богдановић, И. 1996. *Пристап класификацији бронзаних предмета средњег бронзаног доба у Србији*, магистарска теза, Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Богосављевић, В. 1987. Камене секире-чекићи из Народног музеја у Краљеву, *Наша прошлост* 2, 9–26.

Brukner, B., Jovanović, B. i Tasić, N. 1974. Bronzano doba, u: *Praistorija Vojvodine*, ur. P. Popović, 185–256, Novi Sad: Savez arheoloških društava Jugoslavije.

Булатовић, А. и Станковски Ј. 2012. *Бронзано доба у басену Лужне Мораве и у долини Пчиње, посебна издања, књ. 52*, Београд–Куманово.

Гарашанин, Д. 1954. *Каталог метала I*, Народни музеј – Београд.

Гарашанин, Д. 1972. *Бронзано доба Србије*, Београд: Народни музеј у Београду.

Гарашанин, М. 1973. *Праисторија Србије I*, Београд: Српска књижевна задруга.

Garašanin, M. 1983. Moriška (mokrinska) grupa, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV, Bronzano doba*, ur. A Benac, 476–483, Sarajevo: ANUBiH, Centar za balkanološka ispitivanja.

Гачић, Д. 2005. *Миодраг Грбић (1901–1969), живот и дело*, Завичајна збирка Сремски Карловци.

Girić, M. 1971. Mokrin, nekropola ranog bronzanog doba, u *Mokrin I, nekropola ranog bronzanog doba, tom XI*, ur. N. Tasić, 29–36, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.

Грбић, М. 1939. *Војводина I – од најстаријих времена до Велике сеобе*, Нови Сад: Историско друштво у Новом Саду.

- Dunnell, R. C.** 1971. *Systematics in Prehistory*, New York–London.
- Edmonds M.** 1995. *Stone Tools and Society. Working Stone in Neolithic and Bronze Age Britain*, London–New York: Routledge.
- Jovanović, B.** 1972. Metalno oruđe i oružje ranog bronzanog doba Vojvodine, u: *Mokrin II – nekropola ranog bronzanog doba, tom XII*, ur. N. Tasić, 29–42, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.
- Kisléghi N. Gy.** 2010. *Archaeológiai napló*. Szeged–Temesvár.
- Medaković, A.** 2008. Feliks Milleker (1858–1942), Istraživač, publicista i kustos, gradski muzej Vršac: Vršac.
- Milašinović, L.** 2005. *Nekropola Mokrin – datovani grobovi*, Zbirka arheološkog odeljenja Narodnog muzeja Kikinda, deplijan izložbe, Narodni muzej Kikinda.
- Milleker, F.** 1937. Vorgeschichte des Banats, *Старинар XII*, 59–79.
- Milleker, F.** 1940. Vorgeschichte des Banats, *Старинар XV*, 3–42.
- Нинковић, В.** 2009. Археолошко одељење Музеја кнеза Павла, у *Музеј кнеза Павла*, ур. Т. Цвјетићанин, 124–142, Београд: Народни музеј у Београду.
- Popa, C. I. and Totoianu, R.** 2010. *Aspecte ale epocii bronzului în Transilvania*, Sebeș: Bibliotheca Mvsei Sabesiensis I
- Porčić, M. and Stefanović, S.** 2009. Physical activity and social status in Early Bronze Age society: The Mokrin necropolis, *Journal of Anthropological Archaeology* 28, 259–273.
- O’Shea, J. M.** 1996. *Villagers of the Maros: A Portrait of an Early Bronze Age Society*, New York: Plenum Press.
- O’Shea, J., Parditka, G., Nicodemus, A., Kristiansen, K., Sjögren, K., Paja, L., Milašinović, L.** 2019. Social formation and collapse in the Tisza-Maros region: Dating the Maros Group and its Late Bronze Age successors. *Antiquity*, 93 (369), 604–623. doi:10.15184/aqu.2019.40
- Стефановић, С. и Димитријевић, В.** 2007. Гроб 196 на некрополи у Мокрину: покојница са приложеном главом свиње, *Гласник Српског археолошког друштва* 23, 417–428.
- Tasić, N.** 1972. Nekropola kod Mokrina i njen položaj u razvoju ranog bronzanog doba Vojvodine, u: *Mokrin II, nekropola ranog bronzanog doba, tom XII*, ur. N. Tasić, 9–28, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.
- A. Žegarac, A., Winkelbach, L., Blöcher, J., Diekmann, Y., Krečković Gavrilović, M., Porčić, M., Stojković, B., Milašinović, L., Schreiber, M., Wegmann, D., Veeramah, K. R., Stefanović, S., and Burger, J.** 2021. Ancient genomes provide insights into family structure and the heredity of social status in the early Bronze Age of south-eastern Europe. *Scientific Report* 11, 10072 (2021). <https://doi.org/10.1038/s41598-021-89090-x> (приступљено 1. априла 2021)

Jovan D. Mitrović

National Museum of Serbia, Belgrade

**ANTIQUITIES FROM MOKRIN OBTAINED BY PURCHASE
AT THE NATIONAL MUSEUM OF SERBIA**

Keywords: *cultural phenomenon of Mokrin, Early and Middle Bronze Age, Interwar period, history of Serbian archaeology, museal heritage*

During the period between the two World Wars, the National Museum of Serbia increased its *Prehistoric* and *Antique Collection* thanks to numerous archaeological research activities, but also numerous gifts and purchases. The more important acquisitions for the *Prehistoric Collection* from 1930s certainly comprehend Bronze Age archaeological findings originating from the area of the village of Mokrin (12 km to the north-west from Kikinda). In the archaeological scientific literature, Mokrin is known, first and foremost, as one of the largest known necropolises from the Early Bronze Age (cca 2100–1850 BC) in south-eastern Europe. On a surface of 10.080 m², 312 graves were discovered, mostly in the form of skeletal burials, in the cramped position of the body.

In the beginning of the 20th century, and especially in the period between the two World Wars, amateur archaeology was practiced by many known and unknown enthusiasts in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later Kingdom of Yugoslavia). A man especially interesting for this paper worked as a teacher, then deputy principal, of the elementary school in Mokrin, and his name was Johan L. Sasser. He is remembered in Serbian archaeology as one of the closest museal collaborators of Miodrag Grbić, a curator at the National Museum of Serbia. It is assumed that J. Sasser began to practice amateur archaeology from 1918, and in the beginning of 1930s, he began an intensive collaboration with Grbić, which lasted all the way until the Second World War. We can see from archive material that Sasser was an *amateur antiquarian* and an *enthusiast* for whom profit was important, same as to many others at that time. All these people saw archaeological research as an opportunity to obtain cultural goods which they could subsequently sell to museums, thus making a profit out of their efforts. We should point out that in the former Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / Yugoslavia there was no law on the protection of antiquities, hence, this allowed for an open space for various activities of local antiquaries and their undertakings. On the other hand, it wouldn't be fair to omit the fact that it was thanks to Sasser that many archaeological findings were preserved and are now kept in museums

in Belgrade, Zrenjanin and Szeged. Thanks to Sasser's *archaeological discoveries* in Mokrin, in the period from 1933 to 1935, the National Museum of Serbia purchased 32 items from him and also 21 items from a salesperson/ antiquary from Belgrade, Pavle Kavčić – who remains unknown to us today – which also originate from several sites in the vicinity of Mokrin.

The Belgrade *collection of prehistoric pottery and tools* from Mokrin has a total of 44 ceramic findings, 1 copper finding and 8 stone findings. As we've already mentioned before, we have to point out that the findings aren't linked to one specific excavation of a single site; nor do they originate from settlement units only, it is probable instead that some actually came from funerary contexts. By using descriptive and comparative stylistic-typological, i.e., typological-chronological analyses of purchased items from Mokrin, comparing them with the already known and published mobile findings from this significant Bronze Age site, we concluded that the most common ceramic form in the Belgrade *collection* are biconical beakers with a conical (long or short) neck, with one or two band handles. Aside from beakers, this *collection* also contains profiled biconical bowls with a flat bottom and two or four horizontal band handles; amphora-shaped vessels; plaque-shaped, spherical, and biconical spindle whorls, as well as an example of a conical lid without the appertaining vessel, used for hanging. Most of the ceramic findings belong to Phase II of the necropolis of Mokrin and represent the so-called *developed Mokrin type*. The single example of a copper dagger from this *collection* can be attributed to the characteristic shape of Early Bronze Age weapons, represented in several variations. It would seem that this short triangular dagger with three rivets also belongs, typologically, to Phase II of the necropolis of Mokrin, more specifically, to type I. In terms of the stone findings, we can only note that they were all shaped by polishing rocks since petrographic analyses haven't been performed. On the basis of the heterogeneity of this *collection*, we would like to point out that the presence of both tools and weapons is notable, which is, indeed, typical for perforated stone tools.

Т. I Пехари *мокринског* типа
 Pl. I Beakers of the *Mokrin* type

Т. II Пехари *мокринског* типа
 Pl. II Beakers of the *Mokrin* type

Т. III Пехари *мокринског* типа
 Pl. III Beakers of the *Mokrin* type

T. IV Пехари, амфороидне посуде, зделе, поклопац и пршљенци
Pl. IV Beakers, amphora-shaped vessels, bowls, lid and whorls

T. V Бакарни бодаж и камене секире/чекићи
Pl. V Copper dagger and stone axes/hammers